

זו העבודה של פסח, להיות בן אדם בעולם של אמת, החי בעולם החירות. להבין שכל מה שהיצר הרע מוכר לנו הוא זיוף, והקב"ה רוצה שיהיה לנו תענוג וגבורה וכבוד אמיתיים, ולימד אותנו איך להגיע אליהם באמת. וכשהולכים בדרך אחרת, אין משיגים שום דבר, וכשהולכים בדרך האמת משיגים את כל הדברים על אמיתתם. וכשמשיגים את הדברים באמת, שוב אין צריכים עוד לשום דבר אחר בעולם - וזו היא החירות האמיתית.

יציאת מצרים - יציאת הצורה משליטת החומר

ירידת יוסף למצרים בנערותו

הנה יש לנו לעמוד על ענין ירידת יוסף הצדיק למצרים, למה הנהיגה השגחה העליונה שירידתו תהא דוקא במהלך זה. דהיינו, מה היה ההכרח שיוסף ימכר לעבד, ולאחר מכן ישב בבית האסורים שנים עשרה שנה, ורק לאחר מזה יעלה להיות מושל בארץ מצרים, ומתוך כך נסתובב שבאו ישראל ובניו למצרים. ולמה לא היה באפשר שיבוא יוסף למצרים לקנות אוכל בשנות הרעב, והיה פוגש את יועץ המלך שהיה מתפעל מחכמתו, מביאו לפרעה, ומתוך כך היה פרעה ממנה אותו למושל בכל ארץ מצרים.

וכבר עמד על כך המהר"ל בגבורות ה' (פרק יא) ומבאר הענין על פי יסוד גדול:

כי כבר ידוע כי הצורה בעת שנולד הנער יותר גובר החומר, עד שלא נראה שלימות הצורה בתינוק ותמיד הולך אחר מעשה נערותו, ואדרבה הצורה היא בטילה אצל החומר ומשועבד תחתיו, עד שיגדל הנער ואז גובר הצורה על החומר ומולך עליו, הפך מתחלה אשר היה החומר מלך וברשותו נתן הצורה. לכך מתחלה היה יוסף עבד למצרים בעת נערותו, עד שהיה בן שלשים ואז נהפך הדבר להיות יוסף מולך עליהם, שהדבר הזה לפי המציאות הוא שיהיה יוסף מושל עליהם בסוף, כאשר תדע מעלת יוסף שהוא כמו צורה אל החומר הגובר בסוף.

כלומר, שכל ענינו של יוסף הוא התגברות הצורה על החומר. ועד גיל שלשים נמשך האדם אחר החומר, ואדרבה הצורה משועבדת תחת החומר. ובהיותו בן שלשים מתגברת הצורה על החומר. ולכך היה מוכרח שבשנות הנערות יהיה יוסף עבד במצרים, שהיא מקום החומר הגמור. וכיון שיוסף היה מורה על הצורה, הרי זה שיא הענין של הצורה הנכבשת תחת החומר. אמנם כשהיה בן שלשים יצא מתחת שיעבוד העבדות במצרים, ונהפך להיות מלך עליהם. וזה מורה על תכלית הענינים, שלבסוף הצורה גוברת על החומר.

ענין חומר וצורה

ונעמיק בביאור דבריו. דהנה בכל דבר שבעולם יש חומר ויש צורה. וכגון החומר של שולחן הוא עץ, והצורה היא מעשה השולחן וצורתו. אמנם לא רק בדברים גשמיים יש חומר וצורה, אלא גם בבנין הנפש של האדם. וכגון בקשר שבין בן לאביו ואמו, בדרך כלל האם נותנת לבנה את החומר, דהיינו מה שיוולדתו ומאכילתו ומגדלתו, ובכל זה היא מייצרת את חלק החומר שבו. לעומת זאת, חלק האב בגידול בנו הוא לחנך אותו וללמדו תורה. והיינו שמכניס את הצורה בחומר של הבן, ועל ידי זה נבנית צורת האדם שלו.

והנה תכלית הצורה היא הקב"ה בעצמו, שרצונו הניתן בעולם נותן את הצורה של כל החומר של העולם. והיינו כי העולם מצד עצמו הוא חומרי, והקב"ה מוציא מתוך החומר הזה את תכליתו, שהיא גילוי ה' בבריאה, כדכתיב (ישעיהו מג, ז) כֹּל הַנִּקְרָא בְשֵׁמִי וְלִכְבוֹדִי בְרָאתִי וְיִצְרַתִּי אִף עֲשִׂיתִי. הרי זה ממש נתינת צורה בחומר. ובאמת, שהבריאה מצד עצמה חסרה כל צורה, וזהו תפקידם של כלל ישראל, ליתן צורה ותכלית לבריאה, דהיינו שתפקידם היא לגלות בבריאה את תכליתה - 'לכבודי בראתי'.

ובאמת שגם בין בני האדם שבעולם, יש מהם שנוטים יותר אל החומר ויש שהם יותר שייכים לענין הצורה. למשל, אם רואים אדם שטבעו הוא שיש לו הרבה יכולת, אבל קל מאד להיות מושפע מאחרים, היינו משום שאדם זה יותר חומרי, שעדיין לא התפתח כראוי, ואין לו מהלך עצמי, ולכך הוא מושפע בקלות. ולעומת זאת ישנם אנשים של צורה, שיש להם מהלך שלהם, ואינם מושפעים בקלות, ואדרבה הם יכולים להשפיע על אחרים וליתן גם להם צורה, כיון שהם בעצמם בעלי צורה. ודוגמא לדבר, מלך שבכחו להשפיע על אחרים, ולכן הוא שולט על עמו, מדריכם ומורה דרכם, וזהו 'בעל צורה'.

מלך – שליטת הצורה על החומר

ולפי זה מבואר מהלך קורותיו של יוסף. שבאמת ענין המלוכה אצל יוסף לא היה במקרה, אלא המלכות באה לו בטבעו. כי מי שנעשה מלך, היינו שהגדיל את כח הצורה שבו על החומר, עד שיכול להשליט כח הצורה שלו גם על אחרים. ולכן לא נעשה מלך כבר בצעירותו, שכן עדיין לא התפתחה צורתו כראוי, שעדיין כח החומר היה שולט, וכמו שהבאנו מהמהר"ל, ועדיין יכול להיות מושפע מאחרים. כי זהו טבע העולם, שבאדם צעיר החומר שולט על שכלו, שהוא הצורה שלו, ולא להיפך. דכיון שהצורה שלו עדיין לא התפתחה לגמרי, החומר יותר חזק ויכול להשפיע עליו, עד שבמשך השנים הצורה שלו מתפתחת כראוי.

עבד – שליטת החומר על הצורה

והנה יוסף הצדיק ירד למצרים בעודו נער, שהיא התקופה בחייו שהצורה עדיין לא התפתחה כראוי. ובאותה שעה כח החומר אצלו היה שולט על הצורה. וזה מתבטא במה שנמכר לעבד, משום שעבד הוא תכלית החומר, היפך המלך, שלא רק שאינו יכול להשליט צורתו על אחרים, אלא אפילו אינו יכול להוציא צורתו של עצמו אל הפועל, כיון שהוא נשלט על ידי אדונו. וזהו ענין העבד בכלל, ומה עוד בעבד הנמצא בבית האסורים, ששם החומר שולט עליו בתכלית, שהוא שם עבד לעבדים. אמנם כשנעשה יוסף בן שלשים שנה, שזהו הזמן שהצורה מתחזקת על החומר, באותה שעה יצא מיד מבית האסורים, ונעשה שליט על כל ארץ מצרים.

בן שלשים – זמן שליטת הצורה

ויש כאן תוספת ביאור, דבדרך כלל אין האדם מפתח את דעתו כראוי עד שיהיה בן שלשים שנה, שעד אז גופו יותר חזק, והוא במצב של חומריות, והיינו שיש כח בחומר שבו למושכו לכיוונים שונים, וקשה לו להתגבר על תאוות עולם הזה. ובפרט עבד, שעבדא בהפקירא ניחא ליה זילא ליה ופריצא ליה (גיטין יג, א). וזהו מפני שאין לו צורה, לכך אינו יכול לשלוט על עצמו, אלא אחרים שולטים עליו. וזה עד שיהיה בן ל' שנה. וראיתי בחתם סופר (תורת משה ויקרא נב טור ב ד"ה וכו') שביאר ענין זה:

והנה כל זמן שאיננו בן שלשים, עדיין הוא מורדף מיצר הרע, 'בן עשרים לרדוף'. אך 'בן שלשים לכה', להתגבר עליו כשהוא איש. וכיון שעברו רוב שנותיו ולא נצחו היצר הרע, אזי הוא בטוח שלא יחטא עוד, וזהו סביב לשנת

שלשים. ולכן עד בן שלשים, אין סברותיו ישרים וברורים כל כך, מפני שעדיין מעורב בו סיג ופסולת תאוות העולם הזה. וכו' ומכל מקום עדיין לא יוצלח להורות בישראל ולהעמיד תלמידים עד שיהיה בן ארבעים לבניה.

ומבואר על פי דברינו, שעד גיל שלשים אין הצורה מפותחת, לכך אין סברתו ישרה וברורה כל כך מחד, ומאידך מעורב בו סיג ופסולת תאוות העולם הזה. ובהיותו בן שלשים, אז גוברת הצורה, ומתנקה מסיגי החומר, ונעשית סברתו ישרה. וכשהוא נעשה בן ארבעים, אז הצורה גברה כל כך, עד שיכול להשפיע צורתו על אחרים, ולכך ראוי להורות בישראל ולהעמיד תלמידים.

אומות העולם וישראל - חומר וצורה

והנה כלל ישראל נחשבים צורה כלפי אומות העולם, ואומות העולם נחשבים לחומר. והטעם כנ"ל, משום שכלל ישראל צריכים להשפיע על כל הבריאה את גילוי האלוקות. והדרך של יצירת כלל ישראל, היא כדרך חייו של יוסף הצדיק. והיינו, שמתחילה שלט בהם החומר לגמרי, ואחר כך נתגברה הצורה על החומר. וזהו הטעם שהתחלת האומה הישראלית היתה בהיותם עבדים במצרים, וכמו שביארנו שענין העבדות הוא הגברת החומר, במה שהם נשלטים לגמרי ומושפעים מאדוניהם. הרי שכל אישיותם של ישראל היתה נשלטת על ידי המצריים, שהם תכלית החומר, וכמו שיתבאר. וכל זמן היותם עבדים, לא היתה לישראל צורה עצמית. וכשהגיע הזמן, ברגע אחד יצאה הצורה שלהם מהכח אל הפועל, ודין גרמא שיצאו ממצרים, קיבלו את התורה ונכנסו לארץ ישראל. ומאחר שיצאה צורתם לפועל, התחילו להשפיע על כל הבריאה ועל כל האנושות את דרך ה' והאמונה בו.

ההכרח שיוסף יהיה עבד במצרים

והנה ביאר המהר"ל שיוסף היה צריך להיות עבד במצרים, כדי להשליט לבסוף צורתו על החומר של מצרים. אמנם עדיין צריך להבין מדוע היה צריך שיהיה נעשה כל זה במצרים, ולמה לא היה די לשם כך שיהיה יוסף עבד במקום אחר, והוסיף המהר"ל לבאר דבר זה:

כי מצרים נקראים חומר כדכתיב (יחזקאל כג) אשר בשר חמורים בשרם והיו שטופי זמה, כדכתיב בפרשת עריות (ויקרא יח) כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו, ולא היה בעולם מקום שהיו שטופי זמה כמו ארץ

מצרים, ויוסף היה קדוש ונבדל מן העריות כאשר תראה ממעשה פוטיפר, ובשביל כך לא היה נעשה יוסף מלך אלא על ידי מעשה של אשת פוטיפר, כך יראה. וידוע כי הפרוץ בעריות הוא ממעשה החומר כאשר התבאר, והנבדל הקדוש מן העריות הוא קדוש מן פחיתות החומר המגונה הזה, והוא בודאי דומה לצורה שאין בה מן ענין החומר, ודבר זה כבר התבאר למעלה באריכות. וכבר ידוע כי הצורה הפועל והמולך, והחומר משועבד תחת הצורה לכך היה יוסף מושל על מצרים שהוא היה הקדוש והנבדל מפחיתות החומר.

כלומר, ארץ מצרים היתה מקום זימה ועריות, כאשר נתבאר פעמים רבות בתורה. כמו שמצינו שאברהם כבר היה צריך להסתיר את שרה אשתו כדי שלא יראוה המצרים ויקחוה. והנה אחר שיצאו ישראל ממצרים אמר הקב"ה לישראל (ויקרא יח, ג) כְּמַעֲשֵׂה אֶרֶץ מִצְרַיִם אֲשֶׁר יִשְׁבְּתֶם בָּהּ לֹא תַעֲשׂוּ, והיינו כי כיון שכל אדם עשוי משני חלקים - גוף ונשמה, והגוף הוא החומר, והנשמה היא הצורה, כשהגוף שולט על הנשמה, בפרט בעניני עריות שהיא הפחיתות היותר גדולה של החומר, החומר שולט.

וארץ מצרים היתה מלאה בטומאה בכלל, וטומאת העריות בפרט, וזהו תכלית הגוף והחומר, ולכן מצרים היא האומה של החומר, ומאידך, יוסף היה ההיפך למצרים ממש, כי הוא היה בעל צורה. ומשום כך לא רק שלא נמשך אחר תאוות העריות, אלא אף כשאשת פוטיפר ניסתה להכשילו, עמד בקדושתו והתגבר על יצרו. וכל זה למרות שהיה רחוק מאביו וממשפחתו, ועדיין היה נער כבן שבע עשרה, שהחומר עדיין כחו גדול, ועדיין לא היתה צורתו מפותחת כראוי. ואמנם בכך שעמד בנסיון, הוציא אל הפועל את הצורה של יוסף בכל כוחה, עד שנעשה יוסף הצדיק לתכלית הצורה, דהיינו שנשמתו שולטת לגמרי על הגוף. נמצא שמצרים תכלית החומר ויוסף תכלית הצורה. ומשום כך היה צריך שיוסף ירד בדוקא למצרים, בכדי להשריש את מציאות כלל ישראל במצרים, ולטעת את הכח להוציא את הצורה מתוך חומריות המצריים.

'מתחיל' - צורה הצומחת מתוך החומר

ויסוד הדברים הוא, דכל שנשלח ברצון השי"ת לייסד איזה ענין בעולם, מוכרח הוא שיהיה תחילת יסודו במקום שהוא הפכו הגמור, שעל ידי שהסביבה שלו היא הפכו, נעשה הוא 'מתחיל' ומחדש של אותו ענין שנועד אליו.

הרי אברהם אבינו, הוא היה ה'מתחיל' לגלות את אמונת הקב"ה והשגחתו בבריאה. ולכן היה מוכרח להתחיל במקום שהיה מנגד לגמרי לאמונה זו. ויוסף

הצדיק היה מכין את יציאת מצרים בשביל כלל ישראל, שיוכלו להתהוות אומה של בעלי צורה, מתוך האומה המצרית שכולה חומר. כי הצורה מוכרחת להתחיל ולצמוח מתוך החומר, ורק אחר כך להתגבר על החומר, עד שנעשית הצורה שולטת על החומר לגמרי.

וכבר הזכרנו מהרמח"ל, שגילוי יחוד ה' שבזה תתגלה צורת הבריאה והתגברותה על החומר, צריך לבא על ידי ביטול הרע. ואופן הגילוי מוכרח להיות באופן שבתחילה ישלוט ההסתר פנים, ומתוך כך דוקא יצא הגילוי לפועל. וזהו היסוד של להיות 'מתחיל', שצריך לברוא מציאות חדשה על ידי ביטול העבר שהוא היפוכו הגמור.

וכן כל אדם ואדם בפני עצמו צריך לפתח את הצורה שלו, להוציאה אל הפועל ולבטל את החומר כלפיה. וכח זה לעשות הוייה חדשה ממש, מיוחד רק לכלל ישראל, ואין באומות העולם הכח לעשות זאת, כיון שאינם רק חומר בלא צורה.

עמלק - צורה של טומאה

אמנם מלבד כח החומר הנמצא בעולם, המנגד לצורה ויכולים להתגבר עליה, יש כח הרע בבריאה שענינו צורה של טומאה, וזה ענינו של עמלק שהם אומה בעלי צורה של טומאה. וזהו כוחם וחוזקם של עמלק. אמנם שאר אומות העולם הם רק חומר בעלמא. ולעולם עיקר המלחמה בין כח הקדושה וכח הרע, היינו בין הצורה של כלל ישראל לצורה של עמלק. וכשיש ביטול הרע שהוא מחיית עמלק, אז כלל ישראל יכולים לפתח את הצורה דקדושה שלהם, ולתקן את הבריאה כראוי, כי כשתבטל הצורה של טומאה אז תוכל הצורה של כלל ישראל לתקן את החומר של אומות העולם - לתקן העולם במלכות שד-י.²

כ. עיין שם משמואל פרשת זכור שהביא בשם אביו האבני נזר לפרש על פי יסוד זה את דברי המדרש (תנחומא תצא ז): "זכור את אשר עשה לך וגו', כאן כתיב זכור ובשבת כתיב זכור שניהם שוין, אמר שלמה אמרתי אני בלבי כמקרה הכסיל גם אני". ומבואר במדרש שאע"פ שגם בשבת וגם במחיית עמלק נאמר 'זכור' [זכור את אשר עשה לך עמלק; זכור את יום השבת לקדשו], וא"כ היה מקום להשוותם, מ"מ אינם שוים, והדברים מרפסין איגרא - מה היתה ההוא אמינא של שלמה המלך להשוותם. וכתב שאביו בעל האבני נזר ביאר שהמדרש בא לומר "דעמלק הוא היפוך לגמרי משבת",